

Здравна закрила на определени групи от населението

1. Общи положения

а) предмет на закрила

- *закриляни лица:*

лица, които поради възраст или особено физиологично състояние, са възпрепятствани или са затруднени при осъществяването на действията, необходими за защита на техните права и законни интереси: деца и бременни жени;

- *закриляни дейности:*

дейности, чийто резултати са свързани с живота и здравето на бъдещите поколения: асистирана репродукция и генетично здраве;

б) цел

- *социални съображения:*

едни от най-уязвимите социални групи;

- *специфични опасности:*

посочените дейности са свързани със специфични рискове;

2. Закриляни лица

2.1. Здравна закрила на децата

а) общи правила:

- *здравословна жизнена среда*

Държавата и общините, юридическите и физическите лица създават условия за осигуряване на здравословна жизнена среда и нормално физическо и психическо развитие на децата (чл. 117 33);

б) *правно значение на възрастта*

Важни моменти във възрастта на децата с оглед предоставяната здравна закрила:

- *преди раждането*

косвена защита с ограниченията на правото на аборт по желание на бременната жена (до 12 гестационна седмица);

- *от раждането до 3-та година на детето:*

! специални здравни заведения:

детски ясли и детски кухни с ангажимент на общините (чл. 118 33);

! трудовоправна закрила на майката:

отпуск за кърмене и хранене на малко дете (чл. 166 КТ): Работничката или служителката, която сама кърми детето си, има право на платен отпуск за кърмене до навършване на 8-месечна възраст на детето по 1 час два пъти дневно или с нейно съгласие по 2 часа наведнъж. За работничка или служителка, която работи при намален работен ден от 7 или по-малко часа, този отпуск е 1 час дневно. След навършване на 8-месечна възраст на детето този отпуск е по 1 час дневно и се разрешава на работничката или служителката по преценка на здравните органи, докато е необходимо да кърми детето. Когато работничката или служителката има близнаци или недоносено дете, размерът на отпуска по предходната алинея е 3 часа дневно до навършване на 8-месечна възраст на детето и по 2 часа - след навършване на 8-месечна възраст на детето, докато по преценка на здравните органи е необходимо да го кърми. В тези случаи, ако работничката или служителката работи при намален работен ден от 7 или по-малко часа, първоначалният размер на отпуска за кърмене на детето е 2 часа, а след 8-месечна възраст на детето - по 1 час на ден. Отпускът по тази алинея се ползува на два пъти, а със съгласието на работничката или служителката – наведнъж. Отпуск при условията и в размерите, посочени в този член, се дава и на осиновителката, и на майката на заварено дете. Отпускът по предходните алинеи се заплаща от работодателя.

работодателят не може да командирова бременна жена, работничка и служителка в напреднал етап на лечение ин-витро и майка на дете до 3-годишна възраст без нейното писмено съгласие (чл. 310 КТ);

може да бъде уволнена само с предварително разрешение на инспекцията по труда за всеки отделен случай (чл. 333, ал. 1, т. 1 КТ);

(закрила съществува и за майките на деца до 6 годишна възраст – например забрана за нощен труд по чл. 140, ал. 4, т. 3 КТ и на извънредния труд по чл. 147, ал. 1, т. 3 КТ; право да работи надомно при същия или при друг работодател по чл. 312, ал. 1 КТ)

(отпуск за отглеждане на дете до 8 годишна възраст – чл. 167а КТ)

- след 10-та година на детето:

! право да бъде изслушано: във всяко административно или съдебно производство, по което се засягат права или интереси на дете, то задължително се изслушва, ако е навършило 10-годишна възраст, освен ако това би навредило на неговите интереси. (чл. 15, ал. 1 ЗЗД)

Особености:

Преди изслушването на детето съдът или административният орган трябва:

да осигури необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си;

да го уведоми за евентуалните последици от неговите желания, от поддържаното от него мнение, както и за всяко решение на съдебния или административен орган.

Съдебните и административните органи осигуряват подходяща обстановка за изслушване на детето, съобразена с неговата възраст. На изслушването и консултирането на детето задължително присъства социален работник от дирекция "Социално подпомагане" по настоящия адрес на детето, а при необходимост - и друг подходящ специалист.

Съдът или административният орган разпорежда изслушването да се извършва и в присъствието на родител, настойник, попечител, друго лице, което полага грижи за детето, или друг близък, когото детето познава, с изключение на случаите, когато това не отговаря на интереса на детето.

При всяко дело съдът или административният орган уведомява дирекция "Социално подпомагане" по настоящия адрес на детето, като за уведомлението от съда се прилагат

разпоредбите на ГПК, а за уведомлението от административния орган се прилагат разпоредбите на АПК. Дирекция "Социално подпомагане" изпраща представител, който изразява становище, а при невъзможност предоставя доклад.

! право на вето при разпространяване на лична информация: всички сведения, получени в административни или съдебни производства, засягащи детето, не могат да бъдат разгласявани без съгласието на родителите или законните представители, а ако детето е навършило 10-годишна възраст - и без негово съгласие (чл. 16, ал. 1 ЗЗД).

Особености:

Съдът може да разреши на органите по този закон ползване на посочените сведения и без съгласието на съответните лица, ако това се налага от интересите на детето и за предприемане на мерки в негова защита.

Социалните работници и длъжностните лица се задължават да спазват нормативните изисквания за защита на личните данни, станали им известни при или по повод осъществяване на мерките за закрила на детето, както и да зачитат честта и достойнството на личността.

- 14-та година на детето:

(до тази възраст са малолетни лица – напълно недееспособни, представлявани от техните законни представители – чл. 3 ЗЛС)

! ограничена дееспособност: непълнолетни лица – извършват правни действия със съгласието на техните родители или попечители;

! възможност за самостоятелно извършване на конкретно определени правни действия: делегация – могат сами да сключват обикновени дребни сделки за задоволяване на текущите им нужди и да разполагат с това, което са придобили със своя труд;

! изключителна трудова дееспособност:

По изключение

за участие в снимане на филми, подготовка и изнасяне на театрални и други представления могат да се привличат и лица, ненавършили 15 години;

за изпълнение на ученически длъжности в цирковете могат да се приемат момичета, навършили 14 години, и момчета, навършили 13 години, и в двете хипотези – при облекчени условия и в съответствие с изискванията за правилното им физическо, умствено и нравствено развитие (чл. 301, ал. 3 КТ);

за извършване на работи, които са леки и не са опасни или вредни за здравето и за правилното им физическо, умствено и нравствено развитие и чието изпълнение не би било пречка за редовно посещение на училище или за участие в програми за професионално ориентиране или обучение, могат да се приемат на работа и лица от 15 до 16 години (чл. 301, ал. 2 КТ).

Лицата, ненавършили 16 години, се приемат на работа с разрешение на инспекцията по труда за всеки отделен случай (чл. 302, ал. 2 КТ)

! лични документи:

задължение за издаване на лична карта: всеки български гражданин, който живее на територията на страната, е длъжен в срок до 30 дни след навършване на 14-годишна възраст да поиска издаването на лична карта (чл. 29, ал. 1 Закон за българските лични документи);

право на съхранение – личните документи се съхраняват от родителите или настойниците на малолетни лица, за които те отговарят, но не и за непълнолетните деца (аргумент от противното на чл.8, ал. 1, т. 2 Закон за българските лични документи);

- 16-та година на детето:

! специална медицинска дееспособност: Съгласието за лечение на родителя или попечителя не е необходимо при извършване на здравни консултации, профилактични прегледи и изследвания на лица, навършили 16 години. Конкретните видове дейности по консултиране, профилактичните прегледи и изследванията се определят с наредба на министъра на здравеопазването (чл. 87, ал. 3 ЗЗ);

! специална брачна дееспособност: По изключение, ако важни причини налагат това, брак може да сключи и лице, навършило шестнадесет години, с разрешение на районния съдия по постоянния адрес на лицето. Ако и двамата встъпващи в брак са непълнолетни и имат различен постоянен адрес, разрешението се дава от районния съдия по адреса на единия от встъпващите в брак по техен избор (чл. 6, ал. 1 СК). Районният съдия изслушва двамата встъпващи в брак, родителите или попечителя на непълнолетния. Мнението на пълнолетния встъпващ в брак, на родителите или на попечителя може да бъде дадено и в писмена форма с нотариално заверен подпис.

Еманципация: с встъпването в брак непълнолетният става дееспособен, но може да се разпорежда с недвижим имот само с разрешение на районния съдия по постоянния адрес на непълнолетния

! специална трудова дееспособност:

Минималната възраст за приемане на работа е 16 години. Забранява се приемането на работа на лица, ненавършили 16 години (чл. 301, ал. 1 КТ).

Редица закрилящи децата императивни правни норми: максимално работно време 40 часа седмично (чл. 113, ал. 1, т. 1 КТ); забрана на нощния труд (чл. 140, ал. 4, т. 1 КТ); забрана за полагане на извънреден труд (чл. 147, ал. 3, т. 1 КТ); изискване за обстоен медицински преглед и медицинско заключение, че са годни да извършват съответната работа и тя няма да увреди здравето и да попречи на правилното им физическо и умствено развитие, включително работа, която е:

извън техните физически или психически възможности;

свързана с излагане на вредно физично, биологично или химично въздействие, особено с токсични агенти, канцерогени, агенти, причиняващи наследствено генетично или вътреутробно увреждане;

свързана с вредности, които по какъвто и да е друг начин оказват постоянно неблагоприятно въздействие върху здравето;

в условия на радиация;

при изключително ниски или високи температури, шум или вибрации;

свързана с риск от трудови злополуки, за които се предполага, че не могат да бъдат осъзнати или избегнати от непълнолетния поради неговата физическа или психическа незрялост (чл. 302, ал. 1 КТ, чл. 304 КТ); забрана за приемане на лица от 16 до 18 години на работи, които са тежки, опасни или вредни за здравето и за правилното им физическо, умствено и нравствено развитие (чл. 303, ал. 1 КТ); облекчени условия за работа и условия за придобиване на професионална квалификация и за нейното повишаване (чл. 305, ал. 1 КТ); задължение за информиране за рисковете: Работодателят е длъжен да уведомява

непълнолетните работници и служители и техните родители или попечители за възможните рискове в работата и за мерките, предприети за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд (чл. 305, ал. 2 КТ); намалено работно време - Работното време на работниците и служителите, ненавършили 18 години, е 35 часа седмично и 7 часа дневно при петдневна работна седмица. В дневното и седмичното им работно време се включва и времето за придобиване на професионална квалификация и за нейното повишаване, когато тя се осъществява в процеса на работата (чл. 305, ал. 3 КТ); увеличен минимален размер на платения годишен отпуск – Работниците и служителите, ненавършили 18 години, имат право на основен платен годишен отпуск в размер не по-малко от 26 работни дни, включително и за календарната година, през която навършват 18 години (чл.305, ал. 4 КТ).

- 18-та година на детето:

пълна дееспособност и възможност за самостоятелно извършване на всички правни действия, освен ако не е поставен под запрещение или са въведени временни ограничения във връзка с фактическата невъзможност на лицето да се грижи за интересите си;

в) обучение и профилактика

- учебни планове за децата

В рамките на утвърдените учебни планове се осигурява обучение на учениците по:
лична хигиена;
здравословно хранене;
здравословна жизнена среда;
здравословен начин на живот;
предпазване от инфекциозни болести;
здравни рискове при тютюнопушене, употреба на алкохол и наркотични вещества;
сексуално поведение, предпазване от полово предавани болести и СПИН и предпазване от нежелана бременност;
първа помощ при пострадали.

Обучението на лекторите по посочените въпроси се организира от министъра на образованието, младежта и науката по учебни програми, съгласувани с министъра на здравеопазването.

- информирание на родителите

Училищните настоятелства организират мероприятия за запознаване на родителите с проблемите на детското здраве (чл.122, ал. 3 ЗЗ);

- задължителни прегледи

За осигуряване на профилактична медицинска и дентална помощ на децата и учениците в детските ясли, детските градини, училищата, домовете за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителски грижи, и в специализираните институции за деца веднъж годишно се изискват документи за проведени прегледи или се извършват профилактични медицински и дентални прегледи. Те се финансират от НЗОК.

Профилактичната медицинска помощ на децата, настанени в домовете за медико-социални грижи за деца, се осъществява от лекари, работещи в лечебното заведение.

Денталното лечение, извън обхвата на Националния рамков договор, на децата от специализираните институции за деца, открити от Министерството на здравеопазването, Министерството на образованието, младежта и науката, Министерството на труда и

социалната политика, Министерството на вътрешните работи и Министерството на правосъдието, както и от специализираните институции за деца, управлявани от общините, се заплаща от съответните ведомства;

- *задължение за уведомяване*

! при риск от изоставяне:

медицинските специалисти са длъжни да уведомят дирекция „Социално подпомагане“ по местонахождението на лечебното заведение за всяко дете, родено в лечебното заведение, за което е налице риск от изоставяне, включително при липса на документ за самоличност на майката при раждането на детето, при самотна майка, при многодетна майка, при майка със сериозни или множество заболявания.

! при насилие спрямо дете:

Медицинските специалисти, работещи в лечебните заведения или в здравните кабинети, са длъжни да уведомят органите на Министерството на вътрешните работи и дирекция "Социално подпомагане" за всяко дете, постъпило в лечебното заведение или посетило здравния кабинет, което е жертва на насилие.

2.2. Репродуктивно здраве

а) роля на държавата

Държавата осигурява здравна защита на репродуктивното здраве на гражданите чрез:

промоция и консултации за опазване на репродуктивното здраве при децата и лицата в репродуктивна възраст;

осигуряване на достъп до специализирана консултативна помощ по въпросите на репродуктивното здраве и семейното планиране;

профилактика и лечение на безплодието;

специализирана информация, консултации, профилактика и лечение на предаваните по полов път болести и СПИН;

профилактика, лечение и диспансерно наблюдение на лица със злокачествени заболявания на репродуктивната система.

б) права

- *право на информация*

всеки има право на информация и свобода на решение относно своето репродуктивно здраве.

- *право на достъп до здравни дейности*

за осигуряване на безрисково майчинство всяка жена има право на достъп до здравни дейности, насочени към осигуряване на оптимално здравословно състояние на жената и плода от възникване на бременността до навършване на 42-дневна възраст на детето.

Тези здравни дейности включват:

промоция, насочена към запазване здравето на жената и плода;

профилактика на опасността от аборт и преждевременно раждане;

обучение по хранене и грижи за новороденото;
активно медицинско наблюдение на бременността, осъществявано на диспансерен принцип от лечебните заведения за първична и специализирана извънболнична помощ;
пренатална диагностика и профилактика на генетични и други заболявания при условия и по ред, определени с наредба на министъра на здравеопазването;
осигуряване на оптимална жизнена среда за родилките и новородените;
диспансерно наблюдение и здравни грижи за родилката и детето;
свободен достъп на бременната или родилката до лечебни заведения за специализирана извънболнична помощ;
свободен достъп на бременната до лечебни заведения за специализирана извънболнична и болнична помощ при състояния, застрашаващи бременността;
право на избор от бременната на лечебно заведение за болнична помощ за раждане.

- право на изкуствен аборт

условията и редът за извършване на изкуствен аборт и критериите за жизнеспособност на плода се определят с наредба на министъра на здравеопазването. В тази наредба се определят и задълженията на медицинските специалисти при съмнение за аборт, извършен извън условията и реда на този закон (чл. 128, ал. 1 и 2 33).

- право на стерилизация

Трайно отнемане на способността за репродукция се извършва при условия и по ред, определени с наредба на министъра на здравеопазването (чл. 128, ал. 3 33).

3. Закриляни дейности

3.1. Асистирана репродукция

а) условия:

- неспособност

когато състоянието на мъжа или жената не позволява осъществяване на репродуктивните им функции по естествен път (чл. 129 33);

- информирано съгласие

след получаване на писмено информирано съгласие от лицата, желаещи да създадат потомство (чл. 130, ал. 1 33). Желанието на лицата да създадат потомство се изразява чрез обща декларация пред лекуващия лекар (арг. от параграф 1, т. 20 ДР Наредба № 28/2007). Макар и да не се изисква от закона, е препоръчително извършването на декларацията в писмена форма. Възможно е обаче извършването на асистирана репродукция и без съгласието на съпруга на майката (арг. от чл. 62, ал. 5 СК – в този случай може да се оспори произходът от бащата).

- различен пол

макар че не е посочено изрично двете лица трябва да бъдат от различен пол – това следва от уредбата на самата процедура: използват се сперматозоид и яйцеклетка, т. е. необходимо е участието на мъжки и женски човешки индивид. Не е необходимо обаче лицата, желаещи да създадат потомства да са сключили граждански брак помежду си.

- *подходящо здравословно състояние*
след провеждане на медицински изследвания, гарантиращи здравето на потомството
(чл. 130, ал. 2 СК);

б) произход:

- от *майката*:
винаги се определя от раждането (ясно установим факт);
майка на детето е жената, която го е родила, включително при асистирана
репродукция (чл. 60, ал. 2 СК);

нещо повече: произходът от жената, родила детето при асистирана репродукция, не
може да бъде оспорван на това основание (чл. 60, ал. 5 СК)

- от *бащата*:

по правило се определя от зачеването (трудно установим факт);
за улеснение на доказването – презумпция за бащинство: съпругът на майката се смята
за баща на детето, родено по време на брака или преди изтичането на триста дни от неговото
прекратяване (чл. 61, ал. 1 СК);

презумпцията за бащинство се прилага и когато детето е родено при условията на
асистирана репродукция (чл. 61, ал. 4 СК);

не се допуска оспорване на бащинството, когато детето е родено при условията на
асистирана репродукция, ако съпругът на майката е дал информиран писмено съгласие за
извършването ѝ (чл. 62, ал. 5 СК)

в) дейности

включени в асистирана репродукция: диагностични и лечебни методи, чрез които се
цели преодоляване на безплодието и които се осъществяват в специализирани центрове
(параграф 1, т. 21 ДР 33)

- *изкуствено оплождане чрез:*

оплождане на яйцеклетката в тялото на жената;

вземане на яйцеклетка от една жена, оплождането ѝ извън тялото на жената и нейното
поставяне в тялото на същата жена;

вземане на яйцеклетка от една жена, оплождането ѝ извън тялото на жената и нейното
поставяне в тялото на друга жена;

И в трите случая оплождането може да стане със сперматозоиди на мъжа, с когото
жената иска да създаде потомство, или със сперматозоиди на трето анонимно лице.

- *допълнителни дейности:*

експертиза, обработка, етикетирание, предоставяне, транспортиране и съхраняване на
яйцеклетки, сперматозоиди или зиготи;

+ износ и внос на яйцеклетки, сперматозоиди и зиготи

+ предоставяне на яйцеклетки, сперматозоиди и оплодени яйцеклетки, които не са
използвани за създаване на потомство, на научни, учебни и лечебни заведения в страната и в
чужбина за медицински, научни и учебни цели: необходимо е изрично и допълнително
писмено информирано съгласие от донора, а при оплодени яйцеклетки – и от двамата донори
(чл. 134, ал. 2 33). Информираното съгласие по чл. 134, ал. 2 33 може да бъде дадено
едновременно и в един документ с информираното съгласие по чл. 130, ал. 1 33 (за участие в

асистирана репродукция) или по чл. 130, ал. 5, т. 2 ЗЗ, чл. 4, ал. 1 Наредба № 28/2007 (за донорство);

- *забранени дейности:*

репродуктивното клониране на хора, включително с цел донорство на органи, тъкани и клетки (чл. 135, ал. 3 ЗЗ);

използването на техники за асистирана репродукция, които целят предаване на генетичната информация само от един индивид в неговото потомство (чл. 135, ал. 2 ЗЗ);

сурогатното майчинство;

- изискване за *регистрация* (чл. 132 ЗЗ):

Лечебните заведения, осъществяващи асистирана репродукция създават и поддържат регистър, който съдържа:

данни за всяко извършено вземане, експертиза, обработка, оплождане, етикетиране и съхраняване на яйцеклетки, сперматозоиди или зиготи;

трите имена, единен граждански номер, постоянен адрес и уникален идентификационен номер на лицата, от които са взети яйцеклетки или сперматозоиди;

уникален идентификационен номер на взетите яйцеклетки, сперматозоиди или зиготи;

трите имена, единен граждански номер, постоянен адрес и уникален идентификационен номер на жената, на която са поставени яйцеклетки, сперматозоиди или зиготи;

- изискване за *отчет* (чл. 130, ал. 6 ЗЗ):

Лечебните заведения са длъжни:

да изготвят ежегодно отчет за извършените дейности по асистирана репродукция по образец и

да го представят в Изпълнителната агенция по трансплантация;

3.2. Генетично здраве

а) ползите

- бърза и ефективна *диагностика*;

- *лечение* на първопричината („програмата“);

б) рисковете

- разкриване на *лична информация*;

- *дългосрочните последици* за отделния човек и за човечеството.

Предмет на отделна лекция!

Нормативни актове:

ЗЗ – Закон за здравето;

Наредба № 26/2008 – Наредба № 26 от 18.11.2008 г. за устройството и дейността на детските ясли и детските кухни и здравните изисквания към тях, издадена от министъра на

Автор: д-р Стоян Ставру

здравеопазването;

Наредба № 28/2007 – Наредба № 28 от 20 юни 2007 г. за дейности по асистирана репродукция.